

Zəhmətlə yığrulmuş qaynar müəllim ömrü

Akif MƏMMƏDOV,

pedaqoji elmlər namizədi

Dünya yaxşı adamların çiyini üstündə dayanıb. Mənəvi dəyərlərdən daha çox, şəxsi mənafeyini hər şeydən üstün tutan məxluqların göbələk kimi çoxaldığı zamanəmizdə dünyanı gözümüzdə gözəlləşdirən. bizi həyata, fəaliyyətə bağlayan da məhz gözəl insanlardır. Belə İNSANlardan biri də **Aydın Məmməd oğlu Paşayevdir**. Onun ağır keçən, bəzən çətin dolanbaclarda ilişən **həyat yolu** hər birimiz üçün örnək ola bilər.

Aydın Paşayev 1939-cu ildə Masallı rayonunda anadan olmuşdur. Uşaqlığı Böyük Vətən müharibəsi illərinə təsadüf edən Aydın aclıqdan başlamış hər cür çətinliklərlə rastlaşmışdır.

1956-cı ildə rayonun Təklə kəndində orta təhsilini başa vurduqdan sonra Sumqayıt şəhərində əmək fəaliyyətinə başlamışdır. 1957-ci ildən Bakı şəhərindəki Şin zavodunun tikintisində işləmiş, gənc və qabaqcıl inşaatçı kimi haqqında məqalələr dərc olunmuşdur.

1958-ci ilin oktyabrında orduya çağırılan A.Paşayev kiçik leytenant rütbəsi ilə tərxis olunur. Bakının müxtəlif istehsal sahələrində əmək fəaliyyətini davam etdirərək 1967-ci ildə V.İ.Lenin adına ADPI-nin (indi ADPU) dil-ədəbiyyat fakültəsinin axşam şöbəsini bitirir.

1968-ci ilin sentyabr ayında Bakının Sabunçu rayonundakı 204 sayılı orta məktəbdə pedaqoji fəaliyyətə başlayan gənc müəllim qısa bir vaxtda savadlı və bacarıqlı pedaqoq kimi şöhrət qazanır. Elə bu uğurlarına görə əlaqədar təşkilatlar Aydın müəllimə etimad göstərərək onu 1975-ci ilin sentyabrında 204 sayılı məktəbin direktoru vəzifəsinə təyin edirlər. 1980-ci ildə məktəb bağlandıqdan sonra həmin rayonun bir çox məktəblərində direktor müavini, məntəqə müdiri (fəhlə-gənclər məktəbində), Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimi işləmişdir.

Aydın Paşayev 1990-cı ildən Bakı Şəhəri Müəllimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun Azərbaycan dili və ədəbiyyatı kabinetində metodist vəzifəsində işləyir.

O, eyni zamanda Səbəyel rayonundakı 160 sayılı məktəbdə Azərbaycan dili və ədəbiyyatdan dərs deyir. Harada işləməsindən asılı olmayaraq, həmişə öz işinə vicdanla yanaşır.

Aydın müəllim özündə əsl müəllimə layiq bir çox cəhətləri birləşdirir. O, sözün həqiqi mənasında işləməkdən zövq alır. Bu zəhmətsevərlik pedaqoji ictimaiyyətə və dostlarına onu hərtərəfli bir insan kimi tanıtmışdır: fəhlə - müəllim - metodist - tədqiqatçı - alim - fəal ictimaiyyətçi. Və bu sahələrin hamısında həmişə öndə olmağa çalışır. Müəllim işləyə-işləyə 1980-ci ildən BDU-nun Ümumi Dilçilik kafedrasının dissertantı olmuş və 1987-ci ildə “Azərbaycan dilində ləqəblər” mövzusunda namizədlik işini müdafiə edərək filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır.

İnstitutda işlədiyi müddətdə onun həm elmi, həm də metodik fəaliyyətində böyük dönüş yaranmışdır. Müəllimlərlə canlı ünsiyyətdə olmağa üstünlük verən Aydın müəllim tez-tez məktəblərə gedir, müəllimlərin dərslərini müşahidə edir, onlara metodik kömək göstərir.

Gənc müəllimlərə xüsusi qayğı ilə yanaşan savadlı və təcrübəli müəllimlərin üzə çıxarılmasında, onların qabaqcıl təcrübələrinin öyrənilməsində və yayılmasında Aydın müəllimin böyük xidmətləri vardır.

Aydın Paşayevin **publisist qələmindən** onlarla məqalələr çıxmışdır. Bu məqalələrdə qabaqcıl təcrübə ustalıqla ümumiləşdirilərək pedaqoji ictimaiyyətə çatdırılır.

Son 13 il ərzində onun 25-dən çox belə məqaləsi mətbuatda dərc edilmişdir. Bu yazıların qəhrəmanları içərisində görkəmli alimlər, məktəb direktorları, RTŞ metodistləri, direktor müavinləri, Azərbaycanın qabaqcıl və təcrübəli dil-ədəbiyyat müəllimləri vardır. **“Qabaqcıl təcrübə - gələcəyə aparan yol”** kitabında müəllif mətbuatda dərc etdirmiş olduğu bu məqalə-oçerkləri genişləndirmiş və yenidən işləmişdir.

O, **“Maarif dünyasının qoşa ulduzu”** (Bakı, 2002) adlı kitabını da vaxtilə Cəlilabad rayonu Göytəpə qəsəbəsində yaşayan, bütün şüurlu həyatını, sevinc və fərəhlərini, arzu və istəklərini təhsillə, uşaqların təlim-tərbiyəsi ilə bağlayan maarif fədailəri Mirməmməd və Xanımbacı Ağayevlərə həsr etmişdir.

A.Paşayev namizədlik işini və artıq çoxdan tamamladığı doktorluq dissertasiyasını dilçiliyin nəzəri problemlərinə həsr etsə də, hər şeydən əvvəl **müəllim və metodistdir**. Ömrünün 40 ilə yaxın bir dövrünü gənc nəslin təlim-tərbiyəsinə həsr edən bu zəhmətkeş alim həmişə orta məktəbdə işləməyi ali məktəblərdən üstün tutur, Azərbaycan dilinin tədrisi prosesində müəllimlərin çətinlik çəkə biləcəkləri məsələləri və onların həlli yollarını çox düzgün müəyyənləşdirə bilir. Elə buna görə də Azərbaycan dili və ədəbiyyatın tədrisi ilə bağlı yazdığı əsərlər müəllimlər tərəfindən rəğbətlə qarşılanır. Bu baxımdan onun **“Azərbaycan dili dərslərində fonetik və qrammatik təhlilin aparılması metodikası”** (Bakı, 1996), **“Azərbaycan dili və ədəbiyyatdan yazı işlərinin aparılması, yoxlanması və səhvlər üzərində işin təşkili metodikası”** (Bakı, 1996) və **“Azərbaycan dili və ədəbiyyat təliminin bəzi problemləri”** (Bakı, 2002) adlı kitabları müəllimlərimizin tez-tez müraciət etdikləri mənbələrdir.

Aydın müəllim 1996-cı ildə Təhsil Problemləri İnstitutunun bir qrup əməkdaşı ilə Orta ümumtəhsil məktəblərinin V-XI sinifləri üçün Azərbaycan dili və ədəbiyyatdan proqram materiallarının planlaşdırılmasını hazırlamış, 1998-ci ildə təhsil nazirinin əmri ilə ümumtəhsil məktəblərinin V-XI sinifləri üçün Azərbaycan dili proqramında dəyişikliklər aparan komissiyaanın üzvü olmuş, təhsil sistemində həyata keçirilən islahatlarla əlaqədar ümumtəhsil məktəblərində 1999/2000-ci tədris ilində dərinləşdirilmiş proqramlarla işləyən siniflər üçün müvafiq proqram bölgüləri hazırlayaraq gənc müəllimlərin ixtiyarına vermişdir.

Təlim prosesində rastlaşdıqları hər hansı problemi həll etmək üçün müəllimlərin ən çox müraciət etdikləri şəxslərdən biri də Aydın Paşayevdir. Onun ixtisasartırma kurslarında, ixtisasdəyişmə fakültəsində Azərbaycan dilinin müxtəlif bölmələrinə və onların tədrisinə aid mühazirələri həmişə diqqətlə dinlənilir.

Aydın Paşayev respublikada özünə məxsus dəst-xətti olan **nüfuzlu filoloq alimlərdəndir**. 1970-ci ildən Azərbaycan dilçiliyinin ən gənc şöbələrindən biri olan **onomastika sahəsində** tədqiqatlar aparır.

Alimin bu vaxta kimi 100-dən çox elmi, metodik və qabaqcıl təcrübəyə həsr olunmuş publisist məqaləsi çap olunmuşdur. Onlardan 50-si, 15 kitab və metodik tövsiyəsindən isə 6-sı xüsusi adların tədqiqinə həsr edilmişdir.

A.Paşayevin “**Azərbaycan onomastikası**” (professor Musa Adilovla. Bakı, 1987), “**Xəmsə**”də bəzi adların yazılışına dair” (Bakı, 1990), “**Azərbaycan şəxs adları**” (Bakı, 1996), “**Azərbaycan antroponimiyasının leksik problemləri**” (Bakı, 1997), “**Azərbaycan şəxs adlarının izahlı lüğəti**” (Alimə Bəşirova ilə. Bakı, 2003) kitabları sırf onomastik problemlərə həsr edilib.

“**Azərbaycan onomastikası**” kitabı ali məktəblərin filologiya fakültələrinin tələbələri üçün dərs vəsaiti kimi nəzərdə tutulmuşdur. “Ön söz”də onomastika haqqında ümumi məlumat verilmişdir. “Onomastika haqqında ümumi məlumat” adlanan birinci hissədə **ilk dəfə olaraq** göstərilmişdir ki, onomastikanın ümumi, tarixi və poetik onomastika kimi dörd sahəsi vardır. Müəlliflərə görə, advermədə millilik, tarixi-ənənəvi və müasirlik prinsiplərinə əməl olunmalıdır. Bu fikir onomastikanın bütün sahə və kateqoriyalarını da əhatə edir.

Kitabın “Antroponimika” adlanan ikinci hissəsində əsl adlar, titullar, təxəllüslər, ləqəblər haqqında ətraflı məlumat verilmiş və zəngin nümunələr göstərilmişdir. “Toponimika” adlanan hissədə də toponimika haqqında söhbət açıldıqdan sonra **komonilər** - yaşayış məntəqələri (şəhər, qəsəbə, kənd, oba və s. adları), **xoronimlər** (hər hansı inzibati ərazi vahidinin – dövlət, ölkə, vilayət, rayon, küçə, prospekt, meydan və s. adları), **oronimlər** (düzənlik, dağ, təpə, gədik, aşırım, dərə, düz və s. adları), **hidronimlər** (su obyektlərinin - çay, göl, bulaq, dəniz, kanal, su anbarları, okean, körfəz və s. adları), **urbanonimlər** (bazar, müxtəlif tarla, sahə, ərazi, düzənlik və s. adları), **drinonimlər** (meşə sahələrinin adları), **dromonimlər** (yeraltı, yerüstü, su və hava yollarının adları) və s. haqqında məlumatlar verilmiş, zəngin nümunələr gətirilmiş, onların leksik və qrammatik xüsusiyyətləri şərh olunmuşdur.

Kitabın ən maraqlı hissələrindən biri də “Zoonimika” (onomastikanın heyvan və quşların ümumi və xüsusi adlarından bəhs edən şöbəsi) adlanır. Burada Azərbaycan dilçiliyində ilk dəfə olaraq at, it, inək, camış, kəl, qoyun, keçi və dəvə adları onomastik cəhətdən izah olunmuş, onların leksik və qrammatik xüsusiyyətləri tədqiq edilmişdir.

Aydın Paşayevin “**Azərbaycan şəxs adları**” (Bakı, 1996) kitabı isə bu problemin tədqiqinə həsr olunmuş ən mükəmməl əsərlərdən biridir. Kitab “Ön söz” və dörd fəsildən ibarətdir.

Kitabın birinci fəslı “**Şəxs adlarının tədqiqat tarixindən**” adlanır. Burada türkologiyada və Azərbaycan dilçiliyində antroponimik vahidlərin tədqiqat tarixi xronoloji ardıcılıqla izah olunmuşdur.

Kitabın ikinci fəslı “**Şəxs adlarının ad sistemində yeri**” adlanır və öz elmi dəyərinə görə xüsusilə diqqəti cəlb edir. “Adlar və ad sistemləri haqqında ümumi məlumat” adlanan birinci hissədə müxtəlif ad sistemləri haqqında söz açan müəllif on qədim tarixə malik türk ad sisteminin çox zəngin və çox komponentli olmasını qeyd edir və zəngin nümunələr gətirərək əsaslandırır ki, qədim türk ad sistemi ərəb və rus ad sistemlərinin formalaşmasında müstəsna rol oynamış, lakin VII əsrdən başlayaraq ərəb, XIX əsrdən başlayaraq rus ad sisteminin təsirinə məruz qalmış, buna baxmayaraq, öz varlığını, advermə ənənələrini qoruyub saxlamışdır.

Müəllif əsas və köməkçi ad kateqoriyalarının sərhədini müəyyənləşdirmiş, ləqəblərin ad sistemində yeri haqqında ümumi məlumat vermiş, Azərbaycan dilçiliyində **ilk dəfə olaraq** ləqəb vermənin xarakteri, ləqəblərin istifadə dairəsi, ləqəblərdən istifadənin formaları, ləqəblər və digər köməkçi adlar zəngin nümunələr əsasında geniş müqayisə edilmişdir. Bu fəslin ən maraqlı cəhətlərindən biri də ad sistemində ikinci adlar haqqında məlumat verilməsi və onların təxəllüs və ləqəblərlə müqayisə olunmasıdır.

“Ləqəblərin təsnifi” adlanan III fəsildə A.Paşayev ləqəbləri ənənəvi şəkildə bir yox, üç prinsip əsasında təsnif etmişdir: a) ləqəblərin funksiyası və mənə xüsusiyyətlərinə görə təsnifi; b) ləqəblərin bir və ya bir neçə şəxsə aid olmasına görə təsnifi; c) ləqəblərin şəxslə əlaqəsinə görə təsnifi. Doğrudan da, ləqəblərin bu prinsiplər əsasında təsnifi onların hamısını əhatə edir.

“Ləqəblərin leksik-semantik və qrammatik xüsusiyyətləri” adlanan dördüncü fəsildə onların leksik-semantik, morfoloji və sintaktik xüsusiyyətləri haqqında məlumat verilmişdir.

Bu vaxta qədər tədqiqatçılar eyni vaxtda antroponimlərin leksik, morfoloji və sintaktik xüsusiyyətlərindən bəhs etmişlər, lakin Aydın Paşayevin **“Azərbaycan antroponimiyasının leksik problemləri”** (Bakı, 1997) monoqrafiyasında antroponimlərin ancaq leksik problemləri geniş tədqiq olunmuşdur. Digər tədqiqatları da antroponimlərin müxtəlif kateqoriyalan ayrı-ayrılıqda öyrənilməsi

halda, burada antroponimlərə (əsl ad, soy və ata adları, ləqəb, təxəllüs və titullara) kompleks halda yanaşılmış, leksik qanun və normaların bunların hər birində necə əks olunması müqayisəli şəkildə zəngin faktlar əsasında şərh edilmişdir.

Monoqrafiyanın **“Antroponimik leksikanın məqsəd və vəzifələri”** adlanan birinci fəslində antroponimik leksika haqqında ümumi məlumat verildikdən sonra **apelyativlər** və **antroponimlərin** mənaları, antroponimlərin apelyativləşməsi, antroponimlərin sərbəstliyi və təsadüfiliyi, antroponimlərin ümumiliyi, fərdiliyi, mücərrədliyi, konkretliyi, antroponimlərin tərcümə olunub-olunmaması tədqiq edilmiş və orijinal fikirlər söylənmişdir.

Monoqrafiyanın ikinci fəslı **“Antroponimik leksikanın layları, dəyişməsi və qarşılıqlı əlaqəsi”** adlanır. Kitabın ən maraqlı hissəsi olan bu fəsildə əsas və köməkçi ad kateqoriyalarının (əsl ad, ata adı, soyad, ləqəb, təxəllüs, titul və s.) ad sistemində yeri, meydana gəlməsi və funksiyası haqqında ətraflı məlumat verilmişdir. Əsl adlardan söz açan müəllif kişi, qadın və müştərək adlar, qoruyucu adlar və ikiadlılıq, şəxsin ikinci və ya sonrakı əsl adları haqqında Azərbaycan dilçiliyində ilk dəfə olaraq geniş fikir söyləmişdir. Digər müəlliflərdən fərqli olaraq, A.Paşayev sübut etmişdir ki, soyad və ata adları adların azlığından yox, türk ad sisteminin tələbinə müvafiq qaydada meydana gəlmişdir.

Bu vaxta qədər belə bir yanlış elmi fikir formalaşmışdı ki, guya Azərbaycan ad sistemində soyadlardan istifadə XIX əsrdə rus ad sisteminin təsiri ilə baş vermişdir. Əslində türk ad sistemində soyadların meydana gəlməsi əsl adların meydana gəlməsindən də qədimdir. Çünki bütün tədqiqatçılarımız göstərirlər ki, qədim türklərdə şəxsin əsl adı həm də onun hansı qəbiləyə mənsub olduğunu bildirirdi. Müasir baxımdan qəbilə adları elə soyadlardan başqa bir şey deyil. XIX əsrdə isə rus dilindən Azərbaycan dilinə keçən tək cə “fəmilıya” termini və rus formantlı rus adları olmuşdur.

“Antroponimlərin yaranma mənbələri, mənşəji, mənə və üslubi cəaları” adlanan üçüncü fəsildə isə antroponimlərin yaranma mənbələri, onların mənşəyinə görə növləri, mənə cəaları və üslubi xüsusiyyətləri zəngin nümunələr əsasında geniş tədqiq edilir.

Aydın Paşayevin **“Azərbaycan antroponimiyasının leksik problemləri”** adlı

monoqrafiyası nəinki Azərbaycan, hətta türkoloji antroponimiyada bu mövzuda yazılmış ən sanballı tədqiqat əsərlərindəndir. Alimə Bəşirova ilə birlikdə yazdığı **“Azərbaycan şəxs adlarının izahlı lüğəti”** (Bakı, 2003) kitabı isə antroponimlərə aid mükəmməl lüğətdir. Bu lüğətdə 10437 (6058 kişi, 4379 qadın) şəxs adının siyahısı verilmişdir. Onlardan 6777-nin (3869 kişi, 2908 qadın) leksik-etimoloji mənası izah edilmişdir. Bu baxımdan lüğət həm toplanan və izah olunan şəxs adlarının çoxluğuna, həm də bir çox adların yeni aspektdən izahına görə Azərbaycan dilində bu vaxta qədər mövcud olan bütün şəxs adları lüğətlərindən əsaslı şəkildə fərqlənir.

Aydın Paşayevin antroponimiyaya aid yazdığı məqalələrini isə **üç qrupa** ayırmaq olar. Onların bir çoxu sırf onomastik baxımdan yazılmışdır. Məsələn, **“Köməkçi adlar haqqında”, “Titul və ləqəb”** (M.Adilovla), **“Şəxs adlarının sosioloji səciyyəsi”, “Qədim türk və ərəb ad sistemləri haqqında”, “Təxəllüs, ləqəb, imza terminləri haqqında”** (M.Adilovla), **“Nisbə, toponim-təxəllüs, ləqəb və фамилия”, “İkinci adlar, təxəllüs və ləqəblər”, “Onomastik terminləri dəqiqləşdirək”, “Ad yaradıcılığında millilik prinsipi”, “Soyadlarımız haqqında”** və s.

Azərbaycan antroponimiyasının bu vaxta qədər tədqiq edilməmiş müxtəlif problemləri ilə məşğul olan müəllifin bir çox məqaləsi isə poetik adların üslubi xüsusiyyətlərinə həsr olunmuşdur: **“Nizami Gəncəvi yaradıcılığında xüsusi adlar”, “Nizami Gəncəvinin poetik antroponimikası”, “Mehman əsərində obraz adlarını necə izah edirəm”, “Nizaminin məcazi adlar aləmi və şagirdlərin elmi dünyagörüşü”, “Xəmsə”də mifonimik obraz adları haqqında”** və s. məqalələri bu qəbildəndir.

Bu məqalələrin üçüncü qismi isə (bunlar əksəriyyət təşkil edir) Azərbaycan dili dərslərində bəzi mövzuların tədrisi ilə əlaqədar olaraq xüsusi adların izahına həsr olunmuşdur. **“Onomastik birləşmələr”, “Antroponimik birləşmələr haqqında”, “Adları düzgün yazmaq”, “Antroponimik leksikanın bəzi xüsusiyyətləri haqqında”, “Mürəkkəb isim, mürəkkəb ad və ad birləşmələri haqqında məlumat”, “Lüğət tərkibində ümumi və xüsusi sözlər”** mövzusunun tədrisi **haqqında”** və s. adlı məqalələrdə xüsusi sözlərin tədrisi metodikasından söz

açılmışdır. Alimin artıq nəşrə hazır olan **“Azərbaycan dili dərslərində ümumi və xüsusi sözlərin müqayisəli tədrisinin bəzi məsələləri”** adlı geniş həcmli tədqiqat əsəri isə bu məsələlərin daha ardıcıl və müqayisəli tədqiqinə həsr olunmuşdur.

A.Paşayev 1983-cü ildən başlayaraq keçmiş Sovetlər İttifaqının bir çox şəhərlərində - Telavi (Gürcüstan), Frunze (indiki Bişkek, Qırğızıstan), Karşı və Gülüstan şəhərlərində (Özbəkistan), o cümlədən Bakı şəhərində onomastikanın müxtəlif problemlərinə həsr olunan elmi-praktik konfranslarda məruzələrlə çıxış etmişdir.

Zəhmətlə yoğrulmuş qaynar bir ömür yaşayan Aydın müəllim həyatının ən məhsuldar və elmi- metodik yaradıcılığının çiçəkləndiyi dövrünü yaşayır. 65 yaş ömrün müdriklik çağıdır. Həyatını övladlarına, gənc nəslin təlim-tərbiyəsinə, dostlarına həsr edən bu səmimi insana uzun və sağlam ömür arzulayırıq. Bu ömür onun özündən çox bizə - dostlarına və bir də xalqın təhsilinə lazımdır.

“Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi”, 2004, №1